

PROJEV MILOŠE KOPECKÉHO NA IV. SJEZDU SVAZU DRAMATICKÝCH UMĚLCŮ

5. května 1987

Soudružky a soudruzí, dámy a pánové,

mnohokrát ve svém životě jsem byl svědkem, jak různé etapy či události byly s verbální marnotratností a lehkou myslí označovány za historické. Velká slova byla vždycky po ruce a nikdy jich nebyl nedostatek. Nuže: jestliže někdo toužil žít ve velké době, v době, která vším právem si činí nárok být zvána epochální a historickou, může být spokojen: je to teď.

To, co se děje ve velké zemi Sovětů, je doopravdy, o tom ať nikdo nepochybuje. Tam je to doopravdy. Ostatně jedna z mnoha vlastností této země, která si zaslouží úctu a sympatie, je, že vždycky všechno se tam dělo doopravdy: i chyby a omyly, leckdy bolestné a možná i tragické, byly doopravdy. Snad leccos bylo i tragické, rozhodně však nikdy nestoudné a lehkovážné. Také současná jejich renesance socialismu je doopravdy. Nepletme si, prosím,

změnu politického kurzu s historickým zemětřesením. To není změna kurzu, to je revoluce, revoluce uvnitř revolučního tábora, a nikoli jen v jeho generálním štábu.

A já pln naděje, touhy i víry, ale také pln nepokoje a pochyb se ptám: je to také u nás doopravdy? Nebo jen tak, naoko, „jakoby“, prostě „jako“?

Neptám se jen já, ptá se tak všechen lid a celý národ, s nímž jsem v živém, bezprostředním styku, neboť je to atribut mého povolání. Hluboce věřím, ba jsem přesvědčen, že také tady u nás, v mé vlasti, najdeme dosti sil dát socialismu jeho pravou podobu, nutně věrnou jeho podstatě, k čemuž se naskytá jedinečná příležitost. Dějiny nejsou příliš štědré a neplytvají poskytováním takových příležitostí; nabídnou-li však takovou možnost a ona zůstane nevyužita, je-li s ní jen flirtováno, dostaví se zákonitě trest těžký, někdy osudový. V těchto chvílích nejsou dovoleny žádné, dokonce ani (osvědčené) obratné triky.

Zatím tomu „doopravdy“ u nás mnoho nenasvědčuje. Zatím v této chvíli mám pocit spíše skličující a troufám si říci, že v tom nejsem sám. Slyším, a miliony lidí se mnou, co už jsem několikrát v jiné tónině slyšel, aniž se něco burčujícího stalo; a přirozenou obranou zdravého lidského organismu je, že nedovolí příliš dlouho planým slovům dopadat na dno duše. Také srdce zůstane bez zachvění.

Nestačí osvojit si několik tezí, několik postojů, několik prostocviků a ty pak plamenně předvést, to může prohloubit beztak již povážlivou nedůvěru našeho lidu ke všemu, co slyší a co tak často je v nesouhlasu s tím, co vidí. To je, proč někdy tento lid i věci očividně správné a pravdivé přijímá tak rezervovaně. Dnes je snad nejdůležitější, KDO k tomuto lidu hovoří.

Příliš mnoho nadějí bylo už zklamáno a zklamane naděje vedou jen k zemdlenosti, únavě, lhostejnosti, apatii. V takové morální atmosféře, v takovém politickém klimatu můžete, máte-li poctivé úmysly, padnout vyčerpáním, ale nemůžete nic budovat.

Jestliže tedy bereme věci doopravdy – můj neklid má svůj původ v tom, že vidím stále tytéž staré, známé, truchlivé postavy, jak už jsou zase pohotově připraveny se stejně rozhořelými zraky a prsním patosem, se kterým stačily tolik dobrých věcí pokazit, hlásat nové pojetí a tvářit se, že stačí novým požadavkům. Nestačí. Nemají na to vybavení, nemají na to orgány, mají včerejšek příliš pod kůží, ve všech pórech, v nervech, každé buňce. Jako já

nemohu být jiný, než jsem, ani oni nemohou být jiní, než jsou, už zase by chtěli zpíval na kůru nové texty hlasem co možná nejsytějším. Nepřijímáme od nich takové vysilující úsilí.

Všimněte si, prosím: nikdy neoplývala tato země tolika novými mysliteli jako dnes; podíváte-li se na ně však zblízka, spatříte uštvané tváře včerejších myslitelů. Samozřejmě: každý má právo na vývoj a je možné pochopit i věřit, že někdo dospěl k novému názoru. Dospěl-li, výborně, gratuluji; nemůže však svůj nový názor, má-li dosti vkusu, šířit se stejnou mírou nadšení jako svůj názor starý, ale hlavně nesmí očekávat, že bude znovu a donekonečna hrát první housle: hrál by totiž falešně.

Každá doba má své lidi. Jako je umění včas přijít, je i nemenší umění včas odejít. Vy – mnozí z vás –, kteří jste uměli včas přijít a splnit své poslání, jež bylo nezbytné, a je tudíž stále úctyhodné, musíte první pochopit, že váš čas vypršel. Ten, kdo to pochopí, odchází možná někdy i tragicky, ale vždycky důstojně. Vy, kulturní protagonisté včerejška, jeho hlavní aktéři, nedopusťte už ve vlastním zájmu, aby na vaši minulou činnost, v níž bylo mnoho dobrého, padly další a zbytečné stíny. Odejděte včas, to jest hned, může vám být ještě poděkováno.

Neučiníte-li tak sami z vlastní jasnozřivosti, odejdete sice o něco později, ale odejdete, nepochybuje o tom, stejně, jenže ne už důstojně, nýbrž jako komické figury. Jestliže vám osud socialismu leží tak na srdci, jak stále ujišťujete, máte skvělou příležitost pro ten socialismus něco kloudného udělat a výrazně mu prospět: odejít. Bojíte se o socialismus? Bojíte se třídního nepřítele? Není lepšího a pádnějšího kladiva na nepřítele než důvěryplný lid, který co nejosobněji cítí, že socialismus je jeho vlastní zájem.

To, co nejvíce ohrožuje zdraví socialismu v této chvíli v naší kultuře, jsou nepřiznané a maskované osobní zájmy lidí, kteří omylem považují tzv. nové myšlení za pouhou politickou etiketu, a nikoli za mravní a duchovní historickou kategorii. To je, co mne znepokojuje.

Můžete se ptát, proč právě herec se tím znepokojuje. Nejsem přece politik, nikdy jsem žádné proslovy nepronášel, politiku dělal jsem na jevišti, před kamerou, před lidmi; dělal jsem politiku svou prací. Nevím, zda dobře, nebo špatně, ale vím, že vždycky počestně. Nejsem politik, jsem herec, komediant, august. Ale právě proto: abych mohl být herec, komediant a august, který plní svou sociální funkci, a není tudíž darmožrout, musím se chvět a mít trému nad otázkou duchovního a morálního vzduchu své země, neboť je to základní předpoklad a podmínka mé umělecké existence a pravdivosti.

August, který se o to nestará, není společnosti mnoho platen, august, který by se staral jenom o to, nebyl by mnoho platen na jevišti. Pracuje s obecnstvem, to jest s živými lidmi, kteří rezonují dobou, a musí s nimi vést dialog. Pravdivý dialog, bez jinotajů, dvojsmyslů a spikleneckých narážek. Nikdo neví lépe než herec, čím obecnstvo žije, co ho pálí, trýzní, souží, deprimuje nebo těší, pozvedá a posiluje, dává mu radost a chuť k životu a aktivitě.

Herec má národ na dosah rukou, na několik kroků, někdy hledí lidem přímo do očí. Ví dobře, jak málo stačí udělat, naznačit nebo říci, posun, gesto, grimasu, slovo, aby sál vybuchl smíchem nebo nadšením, souhlasem nebo na důkaz, že chápe, a jak je to snadné – kdyby chtěl. Ví také dobře, čím obecnstvo zmrazí a co vytvoří skleněnou stěnu mezi rampou a hledištěm. To všechno herec dobře ví, a musí mít proto možnost být pravdivý.

Umělec potřebuje tvůrčí svobodu. Ne proto, aby dělal, co chce, ale aby byl, kdo je. Umělec chce, co musí, technik chce, co může. Umělec žádá svobodu pro to, co je bytostně nutné, technik pro to, co je technicky možné. Kritériem umělcovým je schopnost svět obývat; činit jej obyvatelným. Kritériem technickým je svět dobývat, činit jej konzumovatelným. Rytmus prvního je bytostný, rytmus druhého je ekonomický.

Hercovy starosti jsou tedy bytostné. Objektem hercovy práce je publikum, veřejnost, obec, lid. Ano, pracuji pro lid a v posledních důsledcích i pro jeho nejcennější společný statek, pro socialismus. To obecnstvo, na něco citlivé jako mimóza, je někdy jako přetopený kotel, který hledá své ventily: přichází s důvěrou, nadějí a očekáváním, lačně po pravdivém slovu. To je strašlivý závazek.

A co je to to „něco“, nač je tak citlivé? Čím žije a na co slyší toto obecnstvo? Možná že ne každý nich rozumí odborným hospodářským explikacím, nejdůležitějším ekonomickým rozborům, a když, těžko se jimi rozehrěje. Ale to nevadí, protože všichni rozumějí tomu hlavnímu – tady je ta mohutná a nezastupitelná síla umění – ti lidé nejen rozumějí, ale jdou vám s rozsvícenýma očima vstříc všude, kde se jedná o pravdu, svědomí, upřímnost, spravedlnost, svobodu, toleranci, humanitu, demokratičnost: ne o slova, ale o obsah těchto slov zde běží.

To je to úžasné, to je to nádherné – představte si, oni slyší na duchovní pojmy! A právě na hodnoty, jako jsou pravda, spravedlnost, mravnost, které jsou implicitně obsaženy v samé podstatě socialismu, a jsou dokonce jeho nejsilnější pružinou a jeho pravým lidským impulzem. Oni slyší na slovo mravnost, jsouce sami ještě mnohým znemravnění: frázemi, předstíráním,

nekulturností. Ale takovým lidem smíte hrát dobrou komedii na jevišti, ne s nimi špatnou v životě.

Tento lid, a to je náš největší kapitál, je citlivý a vodivý na pojmy etické a duchovní. Zřejmě je to nevyhnutelné a z lidského tvora nevykořenitelné, snad je to sama esence lidství a člověčiny. To naplňuje člověka optimismem. Dejte lidem pocítit, a oni to neomylně poznají, že vám jde opravdu o pravdu a spravedlnost, a oni zvednou hlavu a náhlý zájem oživí jejich tváře. Tyto duchovní pojmy nejvíce vzrušují naši společnost – myslím, že více než sexus a horrory, setká-li se s tím, že je to s ní míněno doopravdy a netakticky.

Ale tato společnost také velmi bedlivě pozoruje, KDO je nositelem těchto idejí a jaké má k tomu pověření. Na tom závisí důvěra mas, lidu, národa a jeho mládeže. Toto všechno je vlastním předmětem kultury, v užším smyslu umění a ještě užším divadla. V tomto smyslu je dokonce kultura dnes to hlavní, protože teprve u vědomí, že musíme vytvořit podmínky pro nové duchovní a mravní niveau, všechno o tři poschodí výše, má smysl a bude účinné spouštěcí mechanismy. Hospodářské a jakékoli. Mechanismus sám o sobě je, jak už to slovo říká, právě jen mechanismus. Rozhodující je, kdo ten mechanismus spouští. Žádný mechanismus není samospasitelný. Jen považte: hlupák, spouštějící sebelepší mechanismus – jaká to marnost!

A konečně – kdo ví, nemělo-li to být uvedeno na místě prvním – je tu kardinální problém, problém všech problémů – naše mládež.

Nemyslím, že je o něco horší, než jsme byli my. Možná že by dokonce byla o něco lepší – kdyby.

Je jen ve velmi špatném stavu. Naše mládež je – zní to neuvěřitelně, po tolikeré péči a proslovech – duševně zanedbaná. Po hmotné stránce se má výborně. A vida, přece to nestačí. Ona je důkazem, že ne samým chlebem živ je člověk.

Nemluvím teď o té části mládeže, která je ve stavu marasmu, to je zvláštní kapitola, mluvím, a musím bohužel generalizovat, o mládeži vůbec. V něčem je i tak lepší, než jsme byli my. Není pokrytecká. Vidí nás shovívavě v mírně komickém osvětlení a tak dokonale na nás kašle, že jí ani nestojíme za to, aby se příliš přetvařovala. Ovšem nesmí se jí lhát, na to je zvláště alergická. Je alergická na naši celonárodní schizofrenii: mluvit jinak na veřejnosti a jinak doma, v soukromí. A je bohužel nevdělaná, nic neví, netouží vědět, svět pro ni začíná dnem, kdy se narodila.

Komu žalovat? Mnohé jí bylo zatajeno a všechny hodnoty a nejsvětější pojmy byly v jejich očích zdiskreditovány – také slovo socialismus, bohužel.

Naší povinností je způsobit, aby právě ona zahořela pro věc socialismu, tak jako jsme hořeli my – jako jste – nepochybuji o tom – hořeli vy, dokud jste byli ještě mládeží. Musí mít však možnost, aby vzplanula; neví, že socialismus může mít i více půvabů, než kolik zatím spatřila, a těžko ze sebe vykřeše jiskru nad tou lehkou karikaturou, kterou jí za doprovodu slavnostních řečí ukazujeme.

Tato mládež nemá historickou paměť, nezná svou historickou minulost, nezná kořeny, ze kterých vyrůstá. Umíte si jistě představit, jak snadné a lehké pořízení má nepřátelská propaganda s psychikou, emocemi a intelektem takové generace. Tato mládež má všechny důvody, aby byla hrdá a pyšná na svou zemi, na její staletou kulturu, na její demokratické tradice, na její perspektivní socialistickou přítomnost, na všechny velké muže a ženy, které dala světu.

Naše mládež tu hrdost necítí. Stojí v obdivu nad posledním západním automobilem. Neví, že Karlova univerzita byla založena dříve, než byla objevena Amerika. Možná že pro některé z nich by to bylo objevení Ameriky. Nekládme jí to zcela za vinu. Některé velké postavy našich dějin ani nezná. Změňme morální a duchovní klima naší vlasti a změníme tím i mnoho jiného, k lepšímu nepochybně. Říkejme mládeži vždycky jen pravdu, vrátí se nám to s velikým ziskem.

Pravda je revoluční, řekl Gramsci – proč se jí tedy bát? Mládež je zmatena a ničemu nevěří. Upřímně: Divíte se tak příliš? Televizní inscenace a filmy zabývající se tzv. problémy mládeže jsou většinou neprominutelně povrchní, neboť předkládají jako problém jen následky a symptomy morální a intelektuální krize daleko hlubší a širší. Proto nemluvíme o televizi, divadle či filmu, neboť to jsou jen velmi závažné problémy dílčí.

Tady, u otázky mládeže máme historickou příležitost a povinnost. Ta mládež slyší na jméno GORBAČOV. Soudruh Gorbačov byl u nás mimořádně spontánně vítán – jen jako představitel spřátelené země? Ne, jako naděje. Slovo Gorbačov se překládá do češtiny slovem naděje. Pokud tzv. nového myšlení se týká: nové myšlení může nastat v oblasti technické, když je vynalezen parní stroj nebo štěpení atomu, v oblasti politické, objeví-li se nové sociální skutečnosti, v oblasti filozofické, narodí-li se například Marx, v oblasti revoluční, narodí-li se Lenin, jinak žádné nové nebo staré myšlení neexistuje. Myšlení může být jen dobré nebo špatné, citlivé nebo tupé, povrchní nebo hluboké. Naše společnost však stojí před naléhavým, generálním úkolem začít myslet vůbec.

Neboť myslet jsme se, žel, málem odnaučili. Bude-li naše myšlení v pořádku, ujišťuji vás, že bude posléze v pořádku i divadlo, televize, film, tisk. To všechno je koherentní.

Je nerozlučitelný svazek mezi socialismem a kulturou myšlení. To je také předpoklad, abychom mohli úspěšně spouštět mechanismy. Protože nechci rozmnožovat omyly, kterých i tak je dost, zdůrazňuji, že nehlásám žádný radikalismus, ba právě naopak. Radikalismus, ba jisté radikalistické fešáctví je starým neduhem českého politického života. Mezi četnými poučeními z naší historie je také poučení, Havlíčkem už zaznamenané, že planý radikalismus je zhoubou každého vážného a seriózního politického snažení.

Ne k radikalismu vyzývá nás tato doba, ale naopak k opravdovosti, kultuře srdce, poctivé práci, vzdělání a racionalitě. Tedy k vlastnostem, kterých už Marx a Engels si nejvíc cenili. Lidská inteligence je nejsilnějším spojencem socialismu, který sám je plodem lidské inteligence.

Nejdražší a nejcennější surovinou v konci XX. století jsou šedé buňky mozkové, největší to zázrak ve vesmíru. Kdo jich nedostatečně a ledabyle používá, nemá v tomto světě šanci. Musíme vytvořit novou, vyšší duchovní a mravní atmosféru a mnohé bude naopak přidáno. Musíme dát zase volné pole lidským kvalitám. Jen ze samostatně myslících a zodpovědných jedinců může se organicky stát zodpovědný kolektiv.

Musíme se zase naučit mluvit česky, očistit a osvěžit náš jazyk, zubožený a zvlgarizovaný televizí, filmem, novinami. Jakmile začneme myslit, vypudíme téměř automaticky onen zjednodušený slovník, onen rybářský slovník, z něhož se už člověku dělá špatně, tu společensko-politickou hantýrku, kterou se už všichni málem vyjadřujeme. Nesmíme dopustit, aby jméno socialismus bylo bráno nadarmo a v jeho jménu cokoli ochuzovalo náš život. To všechno je koherentní s bojem proti alkoholismu, narkománii, špatné pracovní morálce, politickému ignoranství.

Musíme přinutit vítr, aby se přizpůsobil ostrihané ovečce. Musíme dělat boty, aby padly člověku, ne osekávat člověka, aby se vešel do bot. A přestaňme se už tvářit, že je u nás všechno v pořádku a že všechno důležité se už stalo. Pochybují, že náš lid se dá natrvalo uspat takovou ukolébavkou.

Před 169 lety se narodil Karel Marx, muž, který mne inspiroval, JAK říci to, CO jsem chtěl říci. Necht' mi odpustí, že jsem to neřekl lépe. Děkuji vám za pozornost.

